

Mile S. Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1991*, Udruženje za društvenu istoriju Beograd 1999, str. 168

U toku NATO-srpskog rata 1999. godine, koji se vodio po merama ratova budućnosti, daleko od modela srpskog ratovanja i vojnikanja u 20. veku, naučna javnost je dobila jedan nov naslov iz jugoslovenske/srpske istorije. Kolega dr Mile Bjelajac je poput ilegalca delio svojim kolegama knjigu u pauzama između dve vazdušne opasnosti. Prve diskusione tribine o ovoj knjizi bile su neke popularne kafane u blizini Filozofskog fakulteta i ulice, dok se društvo ne bi razišlo da očekuje sledeći talas aviona Severnoatlantskog pakta. Autorov vredan rad i upornost u pripremanju ove knjige tako su nagrađeni nestvarnim podatkom da je reč o stvarnom ratnom izdanju, u toku kratkotrajnog rata, koji je obeležio kraj 20. veka za srpsku vojnu istoriju i uspostavio čvrstu istorijsku distancu od predmeta bavljenja ove knjige.

Ako već na početku treba da damo ocenu, onda slobodno možemo da kažemo da, nevelika obimom i formatom, ova knjiga prevazilazi njen obim i svrstava se u red ostvarenja koje će biti prisutna na radnim stolovima svih zainteresovanih čitalaca. Sama knjigu otvara, potpuno neuobičajeno, jedan dokument. „Odnos Srbijanaca prema Jugoslovenima u smernicama srpske vrhovne komande 1917. godine”. Ovaj dokument objašnjava svoje neobično mesto: on utemeljuje pozitivan odnos prema „braći iz preka”, koja su počela u većim grupama da stupaju u Srpsku armiju na Solunskom frontu. Dokument utemeljuje budući odnos srpske voj-

ske prema svojoj braći po krvi sa zapada. Daje smernice tolerancije, koje će već u prvim mirnodopskim danima biti predmet ne samo diskusije već i oružanih sukoba na zapadu nove Kraljevine.

U prvom delu knjige koji se bavi izgradnjom multietničke armije Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918-1941, dr Mile Bjelajac deluje superiorno u svojoj sintetičnosti. Reč je o naučnom i istraživačkom području gde on sigurno vlada, što je plod njegovog uspešnog bavljenja Vojskom Kraljevine Jugoslavije do 1941. godine. Zato je prvi deo sintetički diskurs o naslovljenom problemu. On daje ubedljiv presek naslovljenog problema, sudbine bivših austrougarskih oficira, takozvano generalsko pitanje, stvaranja jugoslovenstva kao osnove patriotizma u vojsci identiteta. Za stručnog i običnog ovdajšnjeg čitaoca poseban utisak imaju delovi u kojima Bjelajac uspešno stavlja pod znak pitanja okoštala mesta o srpskoj hegemoniji u oficirskom i generalskom kadru Jugoslovenske vojske. On ubedljivo pokazuje takva mesta u standardima zapadne produkcije: Kremptona, Banca i Deaka (kao što su „hrvatski profesionalci bili suočeni sa ponižavajućim teškoćama”, „Hrvati su bili sistematično izgnani iz vojske”) i različitim statističkim podacima uverava svoje čitaoce u problematičnost ovakvih tvrdnji. Bjelajac ukazuje i na „frapantan” uticaj „R. Bićanića, R. Horvata i drugih uglavnom političko obojenih” autora. Zahvaljujući istraživanjima na izvorima prvog reda, Bjelajac je

doveo u pitanje stereotipna mesta o srpskoj dominaciji u vojsci, tako okoštala u proteklih 1-2 decenije u zapadnoj istoriografiji. Posle ove knjige i njenih rezultata, a za koje se autor potrudio u proteklom periodu da budu dostupni i u inostranstvu, svako insistiranje na negativnoj percepciji kadrovske problematike u vojsci Kraljevine biće samo plod neobaveštenosti ili loše namere.

Drugi deo knjige, koji se bavi Jugoslovenskom narodnom armijom 1945-1991, više je istraživački nego sintetički, jer je to istorijski period u kome se kolega Bjelajac ogledao pre objavljivanja ove knjige, a tek u skorije vreme u okviru nekoliko članaka ili predavanja. Najveći doprinos autor daje različitim statistikama u kojima se kroz procenite dobija slika o nacionalnoj strukturi starešinskog sastava JNA kroz decenije. On je uspešnim predstavljanjem niza imena i funkcija pokazao da Srbi ne dominiraju u rukovodećem kadru JNA, makar kada je reč o najvišim dužnostima u političkoj, personalnoj, obaveštajnoj, bezbednosnoj službi generalštaba. Nama se učinilo najinteresantnije ukazivanje na veći srazmer u korist Srba van Srbije u dominantnom srpskom kontingentu starešina JNA kao i visok procenat generala Crnogoraca (koji se u prvoj deceniji iza 1945. kretao u srazmeri oko trećine od svih generala). Impresivan je i instruktivan analitički postupak kolege Bjelajca u analiziranju preko 800 generalskih biografija iz Vojnog leksikona (Beograd 1981).

Mada potpuno nov i instruktivan, drugi deo privlači kritičku pažnju nekim svojim detaljima. U delu koji analizira nacionalnu strukturu aktivnog sastava

JNA (str 47-55) autor koristi podatke personalnog odeljenja. („...iz publikovanih i nepublikovanih izvora u Vojnoistorijskom institutu, a po prethodnom odobrenju Personalne uprave, uz ograničenje iznošenja apsolutnih brojeva”). I pored dužeg procesa dobijanja ovih podataka, ostaje utisak da je autoru dato malo i sa dosta ograničenja. Podaci iz Personalne uprave su, svakako, jedna od istraživačkih dragocenosti ove knjige, ali ostaje utisak da oni ne prevazilaze značaj iznesenih podataka u internoj ediciji Razvoj oružanih snaga SFRJ 1-24 (Beograd, izd. 1985-1990). Impresivna lista komandnog i rukovodećeg kadra prisutna u tekstu i fusnotama na stranama 57-73, ustvari je sublimat knjige *Rukovodeći kadar oružanih snaga* (knj.24) Beograd 1990, iz pomenute edicije. Međutim, to se iz fusnote ne vidi (umesto adekvatne fusnote navedeno je samo : „isto, str...” ili kasnije samo „knj. 24, str...”, tako da zainteresovan čitalac ne može da sazna iz kog izvora autor crpi niz imena rukovodećeg kadra JNA).

Posebno afirmativan deo ove knjige je analiza posmatranja nacionalne strukture JNA u analizama zapadnih pisaca. Sa majstorstvom u stvaranju ubedljivih fusnota i ukazivanjem na najkontorveznije delove nekih zapadnih analitičara Jugoslovenske narodne armije: Bogdana Denića, Antona Beblera, Marka Milivojevića, Roberta Dina i Džemsa Goa, ali i nekoliko drugih pisaca koji su ponudili svoje sinteze o savremenoj jugoslovenskoj istoriji, autor precizno ukazuje na njihove izvore, litereturu i stavlja pod svoju istraživačku lupu njihove mahom neprecizne podatke o nacionalnoj struk-

turi JNA, iz koje su oni izvlačili stereotipne zaključke. Takođe, autor razlaže autoritativne navode bivšeg ambasadora SAD Vorena Cimermana koga je označio kao „ogorčenog kritičara JNA”. Konačno, tu su i pasaži o legitimnosti armije u iskušenjima završenih ratova, verskom i jezičkom šarenilu u praksi armija. Deo koji opisuje odnose Srbije i JNA smatramo inspirativnim početkom diskusije o ovom problemu, a za koji delovi knjige daju dosta osnova za dalje promišljanje.

Iako sugerise da je uvrštenjem ranije objavljene rasprave o Savskoj divizijskoj oblasti autor „demonstrirao ...sve probleme korišćenja arhivske građe i izvora različite vrednosti sa kojima se suočava istoričar u pokušaju da dopre do racionalne slike prošlosti...” nama se ova studija slučaja učinila kao nehotični epilog mirnodopskog srpsko-hrvatskog preganjanja oko najvišeg starešinskog kadra. U oba armijska slučaja, i na istom prostoru, dešavala se tragična ratna kulminacija u kojoj su srpski (jugoslovenski) vojnici bili predmet napada pobunjenih hrvatskih vojnih obveznika. Počev od prvog dokumenta o toleranciji pa do pomenutog teksta o Savskoj diviziji, čitalac prelazi mukotrpan put od pokušaja stvaranja zajedničke vojske do njenog krvavog raspada. Akteri koji se menjaju u nizovima u Bjelajčevim rečenicama samo su statisti u tragičnoj priči zvanog jugoslovenska vojska. Bilo ona Kraljeva, bilo ona Titova. Pored svega, ova studija uveriće onaj deo (inostrane) stručne publike da je olako generalizovanje istorijskih (ratnih) događaja vrlo opasna zanatska mana. Rezultati kolege Bjelajca nisu se pomerili ni za malo iako je prošla decenija od rada na ovoj

studiji. Samo je vreme i novi događaji potvrdilo njen značaj. Čini nam se da je uvrštenjem ove studije slučaja autor definitivno svoju knjigu svrstao u domen teme srpsko-hrvatskih nacionalnih odnosa, i da čitaoca, ako se dvoumio o prirodi „jugoslovenstva” ove knjige, krajnje poglavlje defintivno učvršćuje u saznanju na kojoj relaciji doktor Bjelajac locira problem zajedničke države.

Dole potpisani kritičar, posle nekoliko puta čitanja ove knjige, a na bazi činjenica iznetih u njoj, smatra da se naslov knjige dr Mila Bjelajca može protumačiti tako što se „jugoslovensko iskustvo” može čitati kao „srpsko-hrvatsko iskustvo”, jer je upadljivo odsustvo razmatranja odnosa drugih nacionalnosti u obe armije (Slovenaca, Crnogoraca, muslimana, Makedonaca) a „multietnička armija” iz naslova kao „multietnički oficirski kor” ili „multietnički generalitet”, jer se autor uglavnom bavi generalitetom i oficirskim korom obeju jugoslovenskih vojski, što sugerise i u jednoj polovini rečenice u zaključku: „Pažnja je usmerena na analizu strukture nacionalno mešovitog oficirskog kora...”

Posle čitanja ove knjige, koja deluje kao da je sastavljena od raznih delova, čitalac ne može da se ne otme utisku da se mnogobrojne činjenice stapaju u jedinstvenu celinu sa tragičnim epilogom.. Hodeći do kraja knjige čitalac stiže pouzdana znanja o iskustvima dveju jugoslovenskih (srpskih) armija, koje su se pojavljivale kao pobednički most za poražene (Hrvate), pretvarale se u armije pomirenja u državama pomirenja, i potonjim mirnodopskim iskušenjima političko-kadrovskih kombinatorika bivale

predmet političkih i potonjih istoričarskih diskursa. Ne retko, za istovetnom lošom namerom.

Knjiga kolege Bjelajca svojom temom i vremenskim zahvatom preporučuje se kao stalni priručnik za sve one koji se budu bavili jugoslovenskim i srpskim armijama u 20. veku, kao i svima koji budu proučavali pitanja nacija, identiteta, nacionalizama, politike, države. U

jednom tegobnom vremenu (1999) sa neizvesnom perspektivom i trajajućeg rata, kolega Mile Bjelajac je ponudio knjigu dopadljivu formom i sadržajem. Za strane istraživače jugoslovenskih tema obaveznu lektiru za citiranje, a za domaće kolege i zainteresovanu publiku štivo koje će nam stalno stajati pri ruci.

Bojan B. DIMITRIJEVIĆ